

**ВОБРАЗ ВІТАЎТА Ў ПАЭМЕ МІКОЛЫ ГУСОЎСКАГА
“ПЕСНЯ ПРА ЗУБРА” І Ў ПЕРАКЛАДАХ
НА БЕЛАРУСКУЮ МОВУ**

*Навуковы кіраўнік: Мяцельскі А. А., ст. выкладчык
Беларускі нацыянальны тэхнічны ўніверсітэт
Мінск, Рэспубліка Беларусь*

Анатацыя

У артыкуле разглядаецца дасканаласць і арыгінальнасць мастацкага перакладу на прыкладзе ўрыўкаў з паэмы М. Гусоўскага “Песня пра зубра”, зробленага У. Шатоном, Н. Арсенневай і Я. Семяжонам.

Ключавыя словы: мастацкі пераклад, “Песня пра зубра”, князь Вітаўт, беларуская мова, дасканаласць, арыгінальнасць

Sasnouskaya K.V., Miatselski A. A.

**THE IMAGE OF VYTAUTAS IN MYKOLA HUSOVSKY'S
POEM "THE SONG OF THE BISON" AND IN TRANSLATIONS
INTO BELARUSIAN**

*Scientific Supervisor: Miatselski A. A., Senior Lecturer
Belarusian National Technical University
Minsk, Republic of Belarus*

Abstract

The article examines the perfection and originality of artistic translation on the example of excerpts from M. Gusovsky's poem "The Song of the Bison", made by U. Shaton, N. Arsenneva, and Y. Semezhon.

Keywords: artistic translation, "Song about a bison", Prince Vytaut, Belarusian language, perfection, originality

Упершыню “Песня пра зубра” Міколы Гусоўскага загучала на матчынай мове паэта дзякуючы выдатнаму лінгвісту, перакладчыку, выкладчыку англійскай мовы Язэпу Семяжону. У 1969 годзе адбылася публікацыя паэмы ў перакладзе Язэпа Семяжона ў шостым нумары часопіса “Полымя”, а ў 1973 годзе “Песня пра зубра” выходзіць у свет асобным выданнем. У 1994 годзе выходзіць у свет асобнае выданне “Песні пра зубра” ў перакладзе Уладзіміра Шатона, а ў 1997 годзе з’яўляецца публікацыя паэмы ў перакладзе Наталлі Арсенневай ў сёмым нумары часопіса “Крыніца”.

Цэнтральным вобразам у паэме з’яўляецца князь Вітаўт, дзяржаўнай мудрасцю і ратнымі справамі якога захапляецца Мікола Гусоўскі. Княжанне Вітаўта паўстае ў паэме як час гераічных спаборніцтваў і дружнай дэмакратыі, дзе кожны чалавек меў поле для подзвігаў і мог праявіць сваю мужнасць. Ён падчас свайго княжання скарыў гардыню ўдзельных князёў, дабіўся цэнтралізацыі ўлады. Пры яго княжанні Вялікае Княства Літоўскае дасягнула найбольшых граніц і магутнасці, вяло адносна незалежную палітыку. Княжанне Вітаўта паўстае ў паэме як час гераічных спаборніцтваў, у якіх кожны чалавек меў прастору для подзвігаў і свяджэння сваёй годнасці незалежна ад паходжання. З мэтай падрыхтоўкі сваіх воінаў да барацьбы з ворагам Вітаўт часта наладжваў у пушчах паляванні, якія лічыліся своеасаблівай школай вайсковага выхавання. Палюючы на лясных звяроў, воіны прывучаліся валодаць кап’ём, рагачынай, лукам. У гэтых дзікіх аблавах на звяроў выпрабаваліся характар воіна, загартоўваліся яго баявы дух. Галоўнымі якасцямі воіна, на думку Вітаўта, павінны быць смеласць, адважнасць, ваяўнічасць, баявое майстэрства:

*Ipse Vitoldus erat tarn prompto mllite felix,
Qualem vix aliquis mente notare queat.
Quo duce lance pari virtus aequata pependit.
Per dignos ibant praemia magna viros,
Ibat et in meritas opulenti ignavia sordes,
Nam rigidus morum censor et acer erat.*

У паэмавым перакладзе гэта гучыць наступным чынам: “Вітаўт быў ці не самы шчаслівы, калі збіраліся выйграць выдатныя прызы годныя мужы, пераадолеўшы слабінку і цяжкасці; жорстка і рэзка судзіў за баязлівасць”.

Уладзімір Шатон такім чынам перакладае гэты эпізод:

Вітаўт за шчасце лічыў, як воін быў храбры і жвавы,
Што і нялёгка было зухаў-байцоў асачыць.
Мужныя справы тады адзначаліся дзякай належнай,
Шчодро адорваў князь вояў, дастойных пахвал.
Пудкасьць, няхай і паноў, знявагу ў яго выклікала,
Строга й сурова караў звычайкі дурныя людзей.

Як нам здаецца, за невялікімі адступленнямі яму ўдалося даволі дакладна перадаць аўтарскую думку. Наталля Арсеннева, перакладаючы тэкст арыгінала, гэту думку перадае з дапамогай пяці радкоў, а не шасці, як у аўтара, але зроблена гэта таксама даволі дакладна:

Годнасьцяй першай лічылася ў князя адвага.
Сочачы пільна, знаходзіў ён сам адважнейшых,
І на аглядах адразу й абдорваў шчодро,
А баязьліўцаў, няхай і з багатага роду,
Не шанавалі і была іхнай доляй няслава.

Язэп Семяжон ужо значна адступае ад арыгінальнага тэксту, надае тэксту больш узнёсласці, параўноваючы Вітаўта то з мячом, гартаваным “на кавалдзе паходнай”, то з аптэкарам, які на вагах мерае доблесць сваіх воінаў:

Сам гартаваны, як меч на кавалдзе паходнай,
Вітаўт і знаць не хацеў сабе большага шчасця,
Чым гартаваньня ў бітвах бясстрашныя раці.
Доблесць пры ім афіцыйна лічылася першай
Якасцю воіна, і на вайсковых аглядах
Ён, як аптэкар на вагах, узважваў, хто лепшы,
Лепшаму там жа за доблесць і дзякаваў шчодро.
Ох, не любіў баязьліўцаў і пестаў з магнатаў!
Будзь ты магнатам, але калі дрэйфіш у справе,
Лёс незайздросны ў такога — пагарда дружыны.

Як бачым, перакладчык стварыў уласны тэкст, значна павялічыўшы колькасць радкоў, прытрымліваючыся толькі ў агульным аўтарскай думкі.

У паэме Мікола Гусоўскі стварае вобраз мудрага, грознага, сумленнага і справядлівага кіраўніка:

Iustitiae sanctas tam certo robore partes
Fovit, ut his nullus possit inesse dolus.
Quando diem dixit sceleri, plerosque nocentum

Ad mortem sese praecipitasse ferunt;
Conscia mox laqueos quaerebant colla tenaces:
Spes absolvendi nulla nocentis erat.

Вось як гучыць падрадковы пераклад дадзенага ўрыўка: “Справядлівасць святую аберагаў, як птушка, якая сядзіць на яйках, каб не было ніякай зьламыснасці. Калі дзе здзяйснялася зьлачынства, большасць вінаватых самі кідаліся на смерць, каб прадухіліць сустрэчу з ім, ведаючы, што не ўтрымаць галавы ім на шыі; надзеі на жыццё ў вінаватых няма”.

Уладзіміру Шатону вельмі дакладна ўдалося перадаць думку аўтара:

Ён справядлівасць любіў, шанаваў яе нормы святых,
Не дазваляў, каб махляр дзесьці абходзіў закон.
Як ужо ў суд выклікаў, то большая колькасць віноўных
Самі губілі сябе, толькі б не йсці да яго.
Людзі з нячыстай душой пятлю панадзейней шукалі,
Шанцаў не меў ліхадзей неяк ад кары ўцячы.

Наталлі Арсенневай удалося толькі ў агульным перадаць думку аўтара:

Вось як судзіў ён, суровы, але справядлівы,
Тонкім чуцьцём прыкмячаючы праўды адзнаку!
Злая мана перад ім пасьцілася ніцма,
Сам абвяшчаў ён прысуд, вінавайцы ж, як кажуць,
Тутка ж з пакарай праступствы свае прызнавалі,
Кары ды сьмерці прасілі — вяроўкі на шыю —
Ведалі добра бо — літасьці тут ім ня будзе.

Язэп Семяжон па-свойму перадаў думку аўтара пра любоў Вітаўта да справядлівасці “святой”, захаваўшы, як і Наталля Арсеннева, толькі асноўную думку:

Строга і крута судзіў, і прытым — справядліва.
Сам справядлівы ва ўсім, ён па гэтай жа мерцы
Кожнаму мераў і нейкім сваім адчуваннем
Мог здагадацца адразу, дзе праўда, дзе крыўда.
Хлус перад ім не аднекваўся доўга: зьялеўшы,
Змяк, затрымцеў, як асінавы ліст, і прызнаўся.
Сам і прысуд вінаватым выносіў, а тыя,
Цяжкасць віны ўсведамляючы, з ціхай пакарай
Самі прыспешвалі час непазбежнае смерці.

Нельга не захапляцца мудрасцю нашага слыннага земляка, які паўтысячагоддзя таму нагадаў нам пра галоўны закон вечнасці, “закон прирочений”, - не хлебам адзіным жыве чалавек. А калі толькі хлебам, то не будзе і хлеба. Ідэалізаваны вобраз Вітаўта адпавядае ідэалу хрысціянскаму:

Vixerat ille suo certe clarissimus aevo,
Non quia nobilitent bellica facta virum:
Praetulit humanis longe caelestia rebus
Et coluit summa religione deum.

Аўтар гаворыць пра тое, што час праўлення Вітаўта названы залатым векам, бо нябеснае ён уносіў намнога вышэй за чалавечыя рэчы і ўшаноўваў Бога з наймацнейшаю верай.

... Мне так здаецца, што гэтай шаноўнаю назвай
Век той названы па простаі прычыне: дзяржаўца
Перад багаццем і шчасцем зямным пастаянна
Ставіў багацце духоўнае - злата дзяржавы.

Так гучаць гэтыя радкі ў перакладзе Язэпа Семяжона. Перакладчык робіць акцэнт на тым, што Вітаўт як дзяржаўная асоба больш за матэрыяльныя каштоўнасці цаніў духоўнае багацце чалавека, апусціўшы момант, дзе гаворыцца пра “наймацнейшую” веру ў Бога.

Наталля Арсеннева ў сваім перакладзе падае гэты момант наступным чынам:

...над грошы,
Ўдачы ды славу стаўляў Вітаўт духа багацьце,
Глыбака верыў у праўду Ўсямоцнага Бога...

Як бачым, перакладчыца, больш дакладна перадае змест арыгінала, падкрэсліваючы, што для Вітаўта было важна і духоўнае багацце, і глыбокая вера ў Бога.

Уладзімір Шатон, на нашу думку, адзначыўшы гэту якасць Вітаўта, у сваім перакладзе быў найбольш блізка да арыгіналу:

Рэчы зямныя цаніў намнога ніжэй ад нябесных,
Бога-тварца шанаваў сэрцам усім і душой.

Вітаўт выступае ў паэме не сам па сабе, а як прадстаўнік той зямлі і таго працавітага люду, якімі з Божае ласкі пастаўлены кіраваць, што перадаюць наступныя радкі:

Primus enim Christi leges cum gente recepit,
Evertit populi sacra vetusta sui,

Summo templa deo statuit censusque ministris
Illorum magna cum pietate dedit.

У падрадковым перакладзе гэта гучыць так: “Першым законы Хрыста даў народу, знішчыць загадаў людзям збудаванні старыя, на цэрквы многа даваў сродкаў служкам”. З гэтых радкоў бачна, што ў час кіравання Вітаўта таксама дасягнула росквіту і культура. Князь сам ахрысціўся, падаў народу ўзор.

У перакладзе Уладзіміра Шатона гэтыя радкі гучаць наступным чынам:

Першы з народам сваім прыняў хрысціянскую веру,
З ёю святыні дзядоў паразбурыць загадаў.
Богу навывшньому князь узводзіў раскошныя храмы,
З верай глыбокай даваў служкам царкоўным дары.

У перакладзе адчуваецца пэўны трагізм, звязаны з тым, што “святыні дзядоў паразбурыць загадаў”. Гэта ўжо бачанне Уладзіміра Шатона, так як у арыгінале гэты момант пададзены даволі нейтральна.

У пераклазе Наталлі Арсенневай, наадварот, адчуваецца нейкае прыніжэнне старой веры праз вобраз “зманных паганскіх бажкоў”:

Першы з народамі княства прыняўшы хрышчэньне,
Веры старое усе асудзіўшы памылкі,
Зманных паганскіх бажкоў ён спаліў і паставіў
Хорамы Богу Ёсявышняму. Быўшы пабожным...

Пераклад Язэпа Семязона, як бачна, зноў гучыць даволі вольна, але гэта нічуж не шкодзіць твору, а наадварот, стварае дакладную карціну, якая поўнаасцю адпавядае духу той эпохі:

Ён быў набожны, і першы з народамі княства
Сам ахрысціўся, прызнаўшы, што з верай паганскай
Повязі ўсе парывае, а ідалаў веры
Ён загадаў пазбіраць і панішчыць, і цэрквы
Богу адзінаму скрозь будаваў...

Вітаўт быў для Міколы Гусоўскага ідэалам кіраўніка, палітыка і грамадскага дзеяча. У яго вобразе паэт хацеў уславіць дзейнасць свабоднай, мужнай і адважнай асобы, шчыра адданай сваёй Бацькаўшчыне. Яго княжанне дазволіла падняць аўтарытэт Вялікага Княства Літоўскага, дасягнуць магутнасці і сусветнай вядомасці. Вітаўт – моцны ўладар, якога шанавалі ва ўсіх блізкіх і далёкіх дзяржавах:

...Qui nomen summae nunc quoque laudis habet.
 Talibus inventis duri mens alta Vitoldi
 Attritas patriae constabilivit opes.
 His iuvenes exercitiis ad bella parabat,
 Litphanae princeps dum regionis erat!..
 Hunc metuens fractos Tatarus porrexerat arcus,
 Demissus misera condicione caput...
 Hunc Moscus <Moschus> dominum servili voce vocabat,
 Quamvis immensas maximus inter opes...
 Huic iam tum validus mittebat grandia Turcus
 Munera et obsequio pene paratus erat.
 Tres, quibus in totum terror diffunditur orbem,
 Tune humili quodam conticuere metu.

У падрадковым перакладзе думка аўтара гучыць наступным чынам: "...Той, хто мае званне высокай хвалы і цяпер таксама. Такія высновы можна зрабіць пра высокую асобу Вітаўта, які ўзнавіў багацце краіны. Ажыццяўляў гэта, рыхтуючы маладых людзей да вайны, у тых часы княства было высока! Ад страху татарын уніз сумна галаву схіляў. Тады маскавіт зваў яго уладаром-кіраўніком, нягледзячы на велізарнае багацце сваё сярод найбуйнейшых. Турак, хоць моцны быў, тады пасылаў яму дарагія рэчы, гатовы быў скарыцца князю. Тры, якія трымалі ўвесь свет, сталі сціплымі і ціхімі ад страху". У трынаццаці радках Міколу Гусоўскаму ўдалося паказаць усю моц Вялікага Княства Літоўскага і мудрасць яго князя.

Найбольш дакладна зрабіў пераклад гэтага ўрыўка зноў жа Уладзімір Шатон, захававшы не толькі змест, але і форму. Яму ўдалося ўкласціся таксама ў трынаццаць радкоў:

...Храбрага мужа імя славяць і ў нашыя дні.
 Гэтай задумай адной адважнага Вітаўта розум
 Сілу радзіме вярнуў, княстам вялікім зрабіў.
 Ловамі ў нашых лясах рыхтаваў ён вацякную моладзь
 У тых гады, калі быў князем літоўскіх зямель.
 ...Лук свой татарын зламаў і працягнуў пераможцу,
 Долу схіліў галаву, страхам ахоплены ўвесь.
 ...Быццам нявольнік які, маскавіт яго зваў уладыкам,
 Хоць і магутным царом быў сярод многіх цароў.
 Турак, мацак і тады, прысылаў дарагія падаркі,
 Сведчыў здалёку, што ён князю скарыцца гатоў.

Трое вась гэтых, што жах на цэлы сусвет наганялі,
Моўкнулі ўраз перад ім, рот баючыся адкрыць.

Аднак пераклад гучыць запаволена, даволі складаны для чытання і выглядае грувастка. Язэп Семяжон зрабіў вольны пераклад, захаваўшы толькі асноўную думку:

Выдумка гэта карэннем сваім пранікае
У княжанне Вітаўта ў годы найвышага ўздыму
Княства Вялікалітоўскага. З мэтай падтрымкі
Боегатоўнасці будучых рэкрутаў з вёсак
Князь і загадваў ствараць у сваіх уладаннях
Лагер ваенны пры кожным паселішчы ў пушчах,
Дзе рыхтаваў свае раці да бітваў наступных...
Так, як і ў бітвах з татарамі, і гартаваў іх
Сілу і дух у нягодах няспынных паходаў...
Нават татарын, пакорліва ўнурыўшы голаў,
Лук свой зламаны яму аддаваў і тлумачыў,
Што, спаганяўшы ясак каля вотчын літоўскіх,
Сам станавіўся пачварнай здабычай літвінаў.
Грознай Ардзе мог прыцыкнуць: знай меру, татарын!
Як знакамiты багаццем і сілай Масковіі землі,
Усё ж і яны прымірэння прасілі з літвінам.
Турак з Таўрыды заўсёды цюкі падарункаў
Вітаўту слаў, прыхваўшы свой клопат таемны:
Як бы задобрыць, улесціць і гнеў не наклікаць
На галаву сваю з боку Літоўскай дзяржавы.
Тры каршуны, што наводзілі жах на паўсвета,
Як пылюкі, перад ім нават ціўкнуць не смелі.

Як бачым, перакладчык значна павялічыў памеры ўрыўка твора (22 радкі!), выйшаўшы за межы трынаццаці радкоў, яшчэ з большым захапленнем распавядае пра веліч і моц Вялікага Княства Літоўскага ў часы праўлення яго мудрага і мужага князя.

Наталля Арсеннева, на нашу думку, зрабіла свой пераклад таксама даволі вольна, у пэўных радках ён нават падобны да перакладу Язэпа Семяжона. Але перакладчыца ўсё ж старалася захаваць адпаведную колькасць радкоў (16), у Міколы Гусоўскага – 13.

...Толькі ж усё гэта мела карэнь у княжэньне
Вітаўта, князя вялікай Літоўскай дзяржавы...

Часам спакойным, прадбачачы прышлыя войны,
Вояў сваіх рыхтаваў ён на ловах зьвярыных,
Чым прымушаў забываць пра нястачы й нягоды!
...Нават татарын, схіліўшыся ніцма, слухмяна
Лук свой зламаны яму аддаваў, зразумеўшы,
Што, хай зьбіраў ён калым на прасторах літоўскіх,
Сам жа ж агіднай літоўскай здабычай рабіўся.
Князю і ўсходні сусед слаў лісты з прапановаю згоды,
Хай і з багацьця ды моцы Маскоўскія знаныя землі.
Турак, і той, прысылаў яму часта гасьцінцы
З думкай таёмнай яго задабрыць, ну і помсты
Князя літоўскага неяк ня выклікаць часам, —
Трох, што трымалі ўвесь сьвет у трымценьні ды жаху,
Прад Ліцьвіном пахіляліся моўчкі з пакорай.

Зыходзячы з назірання, можна адзначыць, што ўсе тры перакладчыкі не адступаюць ад агульнага бачання Вітаўта аўтарам. Ва ўсіх трох перакладах князь паўстае адметным уладаром. Нават праз столькі гадоў пасля смерці Вітаўта яго ўзвялічваюць, памятаюць, паважаюць. Менавіта гэту думку праводзіць аўтар у сваім творы. Ствараючы вобраз ідэальнага князя, паэт ясна гаворыць чытачу: менавіта такога валадара патрабуе цяперашні час. Толькі такі валадар можа злучыць пад сваёй эгідай шматтысячнае войска ратнікаў з розных еўрапейскіх краін, якое змагло б супрацьстаяць ворагам.

Спіс выкарыстаных крыніц

1. Арсеннева, Н. Выбраныя творы / Н. Арсеннева. – Мінск: “Беларускі кнігазбор”, 2002. – 592 с.
2. Гусоўскі, М. Песня пра зубра / М. Гусоўскі. – Мінск: “Мастацкая літаратура”, 1973. – 108 с.
3. Гусоўскі, М. Песня пра зубра / М. Гусоўскі. – Мінск: БГАКЦ, 1994. – 48 с.